

Egy elfeledett pápai adószedő: Bonaiutus de Casentino

I. Károly magyar király és a pápaság kapcsolatának (1301-1342) vizsgálata – amely készülő disszertációm témáját képezi – véleményem szerint nem lehetne teljes a korszakban Magyarországra kiküldött pápai adószedők tevékenységének elemzése nélkül. E rémakör elsődleges forrásbázisát a Vatikáni Levéltárban fennmaradt számadáskönyvek alkotják, amelyek a Vatikáni Magyar Okirattár első sorozatának első kötetében 1887-ben kerültek kiadásra.¹ I. Károly uralkodásának időszakhoz kapcsolódóan a Rufinus de Cibirio (1317–1320), Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato (1332–1337), valamint a Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii (1338–1342) által beszedett összegek tételes jegyzékét tartalmazza e kiadás. A kötet bevezető tanulmányában Fejérpataky László a Gerardus de Mutina és Rufinus de Cibirio megbízatása között eltelt időszakról (1286–1317) így ír:

„...IV. Honorius pápa 1287 február 6-án Adam de Polonia krakkói kanonokot rendelé [Gerardus de Mutina] behívébe, felruházván őt, mint az említett országok tizedszedőjét, mindazon jogokkal és kötelességekkel, melyeket előde élvezett és viselt. Az új pápai tizedszedő működéséről nincs részletes tudósításunk; de hogy a feladatot ő sem oldotta meg teljesen, s hogy még évek múltával is maradtak e czímen behajtatlan hátralékok, bizonyítja VIII. Bonifác pápa 1301. évi szeptember 17-en kelt levele, melyet e tizedek ügyében kiküldött megbízottjához intéz. E körülmény különben a XIII. század utolsó évtizedeinek zavaraiiban és a trónért folytatott viszályokban leli magyarázatát.”² (kiemelés tőlem – M. Á.)

Fejérpataky a *Rationes collectorum* bevezetőjében tehát csak röviden, név nélkül utalt egy 1301 szeptemberében Magyarországra kinevezett pápai tizedszedőre. Még ugyanabban az évben a Századokban megjelent kétrészes közleményében Fejérpataky részletesebben írt a 13–14. századi Magyar Királyságban pápai küldöttek által végrehajtott adószedésekről, s itt már ismertetett az Adam de Polonia-t tizedszedői minőségében követő pápai hivatalnok, Bonaiutus de Casentino aquileiai kanonok megbízatását is. A rövid leírás végén azonban a szerző megállapította, hogy a Bonaiutus által beszedett összegekről csak egy esetben szolgálnak konkrét információval a fennmaradt források:

* A kutatás TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0006 azonosítószámú, „A tehetség értékének kibontakoztatása a Szegedi Tudományegyetem kiválósága érdekében” című projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ ASV Cam. Ap. Coll. nr. 180, 183 és Gerardus de Mutina számadása: ASV Cam. Ap. Coll. nr. 213. A források kiadását ld. MONVAT I/1.

² MONVAT I/1. LI. Ugyanczen a véleményen van Adolf Gottlob német történész: „...so wurde am 6. Februar 1287 der Kanonikus Adam de Polonia von Krakau ... Kollektor. Dass auch dieser die Zehntsammlung noch nicht ganz zu Ende führte – die ungarischen Thronstreitigkeiten mögen daran Schuld gewesen sein –, das ersehen wir daraus, dass noch im Jahre 1301, 17. September, Bonifaz VIII. seinen Skriptor Bonavitus de Casentino, Kanonikus von Aquileja ... nach Böhmen und Ungarn, Polen und Mähren sandte.” GOTTLÖB 1892, 109.

„Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy az általa gyűjtött pénzekből 1305-ben Venczel cseh király 580 morva márkát kölcsön vett; s tartozása törlesztését, ha a kitűzött határidő előtt találma elhalni, fiára Venczel magyar királyra bántotta. Ez egy adaton kívül a Bonaiuto által szedett tizedek mennyiségéről emlék reánk nem maradt.”³

Bonaiutus de Casentino neve ezt követően sokáig feledésbe merült a magyar történeti szakirodalomban. Fraknoi Vilmos is csupán annyit jegyzett meg Gerardus de Mutina tizedszedői küldetésének ismertetése után, hogy „...a hátralékok behajtása még VIII. Bonifác pápának is gondot okozott.”⁴ E résznél Fraknoi lábjegyzetben a *Rationes collectorum* bevezetőjére, valamint két, Augustin Theiner által közzé tett releváns dokumentumra hivatkozott.⁵ A későbbiek folyamán, az Anjou-kori oklevéltár szerkesztésének munkálatai több olyan forrást is feltártak Bonaiutus de Casentino tevékenységéről, amelyek azt megelőzően nem képezték alaposabb vizsgálat tárgyát. Az ezekről készült regeszták a sorozat I. és II. kötetében olvashatók (1301–1305 és 1306–1310).⁶ Ezt követően egy esetben még sor került két kapcsolódó forrás teljes szövegű publikálására a *Collectanea Vaticana Hungariae* egyik kötetében.⁷

Bonaiutus de Casentino megbízatása iránt elsőször az Anjou-kori oklevéltárban közölt források keltették fel az érdeklődésem, amelyekre a kutatási témámhoz kapcsolódó forrásgyűjtés során figyeltem fel. Majd a külföldi szakirodalmat tanulmányozva is azt tapasztaltam, hogy egy oldalnál hosszabb összefoglalás nem született Bonaiutus tevékenységéről, és ezek közül egyik sem hivatkozott a kutatásaim során összegyűlt, témához kapcsolódó dokumentumok mindegyikére.⁸ A korábban nem vizsgált források megerősítettek abban a meggyőződésben, hogy a téma az eddig kapottnál több figyelmet érdemel. E tanulmány célja tehát az, hogy szisztematikusan összegyűjtse, és elemezze a Bonaiutus de Casentino magyarországi tizedszedéséhez kapcsolódó forrásokat.

A vizsgálat corpora

23 (30)⁹ olyan dokumentumot sikerült azonosítanom, amelyek közvetve vagy közvetlenül tudósítanak Bonaiutus de Casentino tizedszedő tevékenységéről. A megvizsgált dokumentumok között több esetben találkozhatunk átirással: a bevezetésben említett,

³ FEJÉRPATAKY 1887, 502. Az adó leírása, amelyről Fejérpataky megemlékezik, pontosan így szól: „...quingentas et octuaginta marcas grossorum denariorum Pragensium ad pondus Moravicum sexagintaquatuor grossos pro marca qualibet computando...” VMH 414. (660. sz.)

⁴ Fraknoi azonban a Fejérpataky által helyesen magyarosított Modenai Gellért helyett tévesen Mantuai Gellértet ír. FRAKNOI 1901, 166.

⁵ VMH 386. (412. sz.)

⁶ AOKLT I-II.

⁷ CVH 1/1. Okmánytár 40–42. (52. sz. = ASV Instr Misc 426); 43–45 (54. sz. = ASV Instr Misc 476).

⁸ Bonaiutus de Casentino-t megemlíti, vagy röviden bemutatják KIRSCH 1894, XXXI, XXXIII és LXVI; BARBICHE 1970, 115–187, valamint SCHUCHARD 2000, 199. Bonaiutus irodalmi tevékenységét bővebben tárgyaló művekért ld. a 17-es lábjegyzetet.

⁹ A zárójelben megadott szám magába foglalja a másolatokat, valamint az olyan forrásokat is, amelyek szövegét ma már nem ismerjük, de létezésükre más dokumentumokból következtethetünk.

Vencel által 1305-ben kiadott kötelezvény eredetijét nem ismerjük, két 1317-es és egy 1320-as dokumentumban átírva maradt fenn;¹⁰ továbbá az Instr. Misc. 476 és 477-es oklevelek esetében is másolatokról van szó.¹¹ Ezenkívül több forrás csak is közvetetten kapcsolódik Bonaiutus tizedszedői kinevezéséhez: az egyik a prágai püspök oklevele, aki Bonaiutus utasítására járt el;¹² a másik pedig egy 1312-es bulla, amelyben V. Kelemen pápa Bonaiutus de Casentino végrendeletéről intézkedik.¹³

A források túlnyomó többsége (19) a pápai regisztrumkönyvekben maradt fenn. Tekintve, hogy VIII. Bonifác (1294–1303), XI. Benedek (1303–1304) és XXII. János (1316–1334) regisztrumkönyveit az École Française de Rome kutatói, V. Kelemen (1305–1314) bulláit pedig bencés szerzetesek regeszta vagy teljes átirat formájában közlé tették, az általam vizsgált dokumentumok többsége egy vagy több esetben nyomtatott változatban is elérhető.

Bonaiutus de Casentino első kinevezéséről, 1301 szeptemberéből csupán 3 regisztrumkönyvi tétel tudósít.¹⁴ VIII. Bonifác pápa röviden határozta meg a tizedszedő feladatait, az adószedő napidíját, és név szerint kijelölte azokat a firenzei kereskedőket, akiknek a beszedett pénzösszeget át kellett adnia. XI. Benedek már nem csak a Bonaiutus-ra bízott feladatokról és (a VIII. Bonifác pápa által megítélt) napidíjról adott ki bullát, hanem pontosan körülhatárolta azokat az ügyeket is, amelyekben a tizedszedőnek joga volt eljárni (*facultates*). A XI. Benedek idején történt kinevezés időszakából, 1304 februárjából így már 10 regisztrumkönyvi bejegyzés áll rendelkezésünkre.¹⁵

A kutatás során összegyűjtött források elsősorban az adószedés eredményéről és a beszedett pénz összegéről szolgáltattak új információkat; ugyanis – Fejérfataky kijelentésével ellentétben – több helyen is említésre kerülnek konkrét összegek.¹⁶

¹⁰ 1305. 05. 31.: CDM VI. 373., regesztája AOKLT I. 357–358. (742. sz.); 1317. 01. 25-ei átirata CDM 85–87. (113. sz.); 1317. 07. 02-ai átirata (amelyet az AOKLT hivatkozott tétele is megemlít) VMH 414. (660. sz.); átirata az 1320. 08. 23-ai bullában ASV Reg. Vat. 70. ep. 142, kiadva *Lettres communes de Jean XXII* III. 168. (12225. sz.)

¹¹ Az 1317. 12. 07-én kelt forrás (ASV Instr. Misc. 476 és 477.) két korábbi dokumentum átiratát is tartalmazza: egyrészt Arnaldus de Pellagrua bíboros 1309. 08. 26-án kiállított elismervényét arról, hogy a Bonaiutus de Casentino által beszedett adót a padovai püspöktől átvette; másrészt pedig V. Kelemen korábbi, 1309. 06. 18-ai bulláját, amelyben a bíborost erre utasította.

¹² 1309. 02. 28.: Regesta Bohemiae 948., AOKLT II. 254 (580).

¹³ 1312 04. 29.: Reg. Vat. 59. f. 102b. cap. 492.

¹⁴ ASV Reg. Vat. 50. f. 131v° LXXXV–LXXXVII. Kiadva: *Les registres de Boniface VIII* III. 317–321. (4408–4410. sz.); MONVAT Pol. 25–29. (32–34. sz.), illetve a LXXXVII-es bejegyzés: VMH 386–387. (620. sz.), regesztája: AOKLT I. 72. (71. sz.)

¹⁵ 1304. 02. 11.: ASV Reg. Vat. 51. f. 208r°v° LIII–LIX, kiadva: *Le registre de Benoit XI* 702–705. (1156–1162. sz.), valamint ASV Reg. Vat. 51. 209r° LXI, *Le registre de Benoit XI* 706. (1164. sz.). A szintén ide kapcsolódó LII-es bejegyzés több kiadásban elérhető: VMH 412–413. (657–658. sz.); *Le registre de Benoit XI* 700. (1155. sz.), regesztái: AOKLT I. 278. (553.sz.) és RPR nr. 25364. Az LIX -es bejegyzés regesztája: AOKLT I. 278 (553a. sz.) Továbbá 1304. 02. 20-ai kelettel: ASV Reg. Vat. 51. f. 218r° CXXV, kiadva *Le registre de Benoit XI* 760–761. (1233. sz.), AOKLT I. 281. (561. sz. febr. 21-ei kelettel).

¹⁶ 1306. 10. 25-ei dátummal ASV Reg. Vat. 53. f. 1b, ASV Reg. Vat. 53. f. 2a és ASV Reg. Vat. 54. f. 150a. cap. 25; továbbá 1308. 03. 26-ai dátummal ASV Instr. Misc. nr. 426, kiadva MONVAT Pol. 31–32. és CVH 1/1. Okmánytár 40–42. (52. sz.), regesztája AOKLT II. 148 (329. sz.); a Bonaiutus által a pápai kamarába beszedett összegről 1309. 05. 11-ei dátummal ASV Cam. Ap. Intr. et ex. nr. 75 f. 2v°, kiadását ld. MONVAT Pol. 31–32, KIRSCH 1894, 381 (hibásan 1309. 04.

Ki volt Bonaiutus de Casentino?

Bonaiutus de Casentino neve a nyugat-európai történeti szakirodalomban jól ismert. Ennek oka azonban elsősorban nem adószedői, hanem irodalmi tevékenységében keresendő.¹⁷ Ugyanis a Vatikáni Könyvtárban őrzött BAV Vat. Lat. 2854-es jelzetű kézirat, amely a *Diversiloquium* címet viseli, Bonaiutus de Casentino lírai és befejezetlen prózai alkotásait tartalmazza.¹⁸ Bár Bonaiutus életének korai szakaszáról viszonylag kevés biztos információ áll rendelkezésünkre, a versek tartalmát is figyelembe véve a történészek és irodalomtörténészek arra a következtetésre jutottak, hogy a későbbi adószedő az 1290-es évek elején kerülhetett a pápai udvarba. Hivatalnoki karrierje VIII. Bonifác uralkodása idején kezdett felívelni; ekkoriból származik ugyanis az első említés az általa betöltött legkorábbi tisztségről (*scriptor papae*).¹⁹ XI. Benedek aquileiai kanonokká és pápai káplánná tette, és Bonaiutus e hivatalokat V. Kelemen pápasága alatt is megőrizte, egészen 1312-ben bekövetkezett haláláig. Bár a dokumentumokban következetesen használt *magister* megszólítás egyetemi végzettséget sejtet, a pápai kancelláriáról végzett kutatások kimutatták, hogy e címzés gyakran nem az elvégzett tanulmányokra utalt, hanem a közjegyzők és joggyakorlók társadalmi osztályába való tartozást jelölte.²⁰ Vagyis egyéb adatok hiányában a későbbi adószedő iskolai tanulmányairól nem vonhatunk le következtetéseket. A korábban említett regisztrumkönyvi bejegyzésből – amelyben V. Kelemen Bonaiutus végrendeletéről intézkedik – viszont tudjuk, hogy szolgálatainak jutalmaként Bonaiutus de Casentino Bologna város közelében szerzett földeket és tulajdont (*terras et possessiones*).²¹

Bonaiutus de Casentino megbízása

A III. Ince által kivetett negyvened (1199), majd a IV. lateráni (1215) és az I. lyoni (1245) zsinaton elrendelt huszadok után 1274-ben X. Gergely pápa tett újabb kísérletet arra, hogy az egyházi javadalmakat megadóztatva a Szentföld felszabadítására fordítható bevételhez jusszon.²² A II. lyoni zsinaton 6 évre meghatározott egyházi tized arányaiban kisebb volt ugyan, mint a korábbi adókivetések, de a Szentszék ezúttal az összes keresz-

08-ai dátummal), regesztája AOKLT II. 279 (639. sz.); 1309. 06. 01-ei dátummal a pápai kamarás felmenti Bonaiutus-t a további kötelezettségei alól MONVAT Pol. 33-34., regesztája AOKLT II. 286 (657. sz.). Ezenkívül a 11-es és 15-ös lábjegyzetben szereplő dokumentumok.

¹⁷ FRUGONI 1956, 247–258. és WOLF 1937, 1–5. Bonaiutus de Casentino verseinek szerkesztett változatáért ld. PETOLETTI 2001, 381–448. és HAYE 2009, 232–236.

¹⁸ A gyűjtemény 14. változó terjedelmű verset és egy befejezetlen értekezést tartalmaz az 1292 és 1297 közötti időszakból. *Medieval Italy* 140.

¹⁹ Ekkor még a franciaországi Le Mans kanonokja volt (1299. június 1.). *Les registres de Boniface VIII* II. 443–444. (3130. sz.) Bernard Barbiche szerint a VIII. Bonifác uralkodása alatt kinevezett pápai *scriptorok* közül Bonaiutus volt az egyetlen, aki valójában nem gyakorolta adminisztrációs jogkörét, ezzel szemben viszont VIII. Bonifác több külső, pápai udvaron kívülre szőlítő feladat elvégzésével is megbízta. BARBICHE 1970, 130 és 169.

²⁰ SCHWARZ 1972, 75–79.

²¹ 1312. 04. 29.: ASV Reg. Vat. 59. f. 102b cap. 492.

²² A később tizedként rögzült adóforma történetéről összefoglalóan: FAVIER 2002, 393.

tény ország és az egyházi társadalom minden rétegének megadóztatására törekedett.²³ Az évtizedekig elhúzódó kivitelezésnek lett az egyik következménye, hogy VIII. Bonifác pápa 1301-ben újabb adószedőket küldött ki; köztük Bonaiutus de Casentino-t egyrészt a Magyar és a Cseh Királyságok, a Morva Őrgrófság és a Lengyel Hercegség területén a II. lyoni zsinaton kihirdetett tized, másrészt pedig a Lengyel Hercegségben a Péterfillér (*denarius Sancti Petri*) beszédésére.²⁴ Az első kinevezést követően azonban Bonaiutus – minden bizonnyal a pápai udvar és IV. (Szép) Fülöp (1285–1314) francia király között kialakult konfliktus miatt – nem indult útnak feladata teljesítésére. VIII. Bonifác halála után utóda, XI. Benedek nemcsak a diplomáciai helyzetből adódó megosztottságon igyekezett úrrá lenni, hanem a kiürült pápai kincstár feltöltésére is kísérletet tett; így a lyoni tizedből fennmaradt hátralékok begyűjtése is sürgetővé vált.²⁵ 1304 februárjában a pápa megismételte Bonaiutus de Casentino tizedszedői kinevezését, területileg ugyanolyan hatáskörrel felruházva, valamint meghagyta, hogy az aquileiai kanonok késedelem nélkül induljon útnak.²⁶

Bonaiutus de Casentino tevékenysége jól illusztrálja azt a változást, amely a 13. század végétől – 14. század elejétől megfigyelhető az apostoli kamarának járó illetékek begyűjtésének megszervezésében. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a pápai adószedőkre az újabb adótípusok bevezetése és a *collectoria*-rendszer²⁷ kiépítésének megkezdődése miatt egyre több és többfajta adótípus beszédését bízták. Másrészt – míg korábban a pápák elsősorban püspökökre vagy érsekekre ruházták az adószedési feladatokat – a 14. századtól egyre inkább jellemző volt, hogy a pápai kúria tisztségviselőit delegálták akár a Szentföld felszabadítására szánt adók, akár más pápai pénzterhek beszédésére. A kiküldött adószedők így a helyi egyházszervezettől függetlenül végezheték munkájukat, s pozíciójuk esetenként magasabb tekintélyt is biztosíthatott számukra.²⁸ Az adószedőket a kinevező bullák különböző titulusokkal illették: leggyakrabban *collector apostolicus*, *collector et receptor* vagy *nuntius et collector* fordult elő. A *nuntius* megnevezés arra utalt, hogy a cím viselője más, nem feltétlenül pénzügyi feladatok ellátására is felhatalmazást kapott.²⁹ Bonaiutus de Casentino is az utóbbi, *collector et nuntius apostolice sedis* tisztséget töltötte be.³⁰ VIII. Bonifác bullái 1301. szeptemberben nem részletezték, hogy Bonaiutus az adószedést milyen eszközökkel tehette hatékonyabbá, illetve hogy a pénz

²³ „Während die früheren Auflagen in der überwiegenden Mehrzahl sich auf dieses oder jenes Land beschränkten oder nur bestimmte Klassen der Geistlichen ... betrafen, so sehen wir in dem Lyoneser Zehnten eine kirchliche Weltbesteuerung....” GOTTLOB 1892, 94–96; SZCZUR 2009, 125–146.

²⁴ A források hivatkozását ld. 14-es lábjegyzet.

²⁵ A pápai udvar helyzetéről VIII. Bonifác halála után ld. KINDLER 1891, 6–15.

²⁶ 1304. 02. 11: Reg. Vat. 51. f. 208r^o LII, kiadva: VMH 412–413. (658. sz.); *Le registre de Benoît XI* 700. (1155.sz.), AOKLT I. 278. (553.sz.); RPR nr. 25364. VIII. Bonifác bulláinak hivatkozását ld. 14-es lábjegyzet.

²⁷ A *collectoira* fogalma kettős jelentéssel bírt: jelentette egyrészt a kinevezett személy, a *collector* hivatalát, valamint a *collector* fennhatósága alá rendelt földrajzi területet. Gyakran több ország alkotott egy *collectoria*-t: így Magyarország Csehországgal, Morvaországgal és Lengyelországgal. SCHUCHARD 2000, 24. és LE ROUX 2010, 36–40.

²⁸ SCHUCHARD 2000, 25.

²⁹ SCHUCHARD 2000, 18. és RUESS 1912, 105–106.

³⁰ XI. Benedek bullái a *nuntius noster* megszólítást alkalmazzák. A bullák hivatkozásait ld. 15-ös lábjegyzet.

beszedése mellett milyen egyházi ügyekben volt joga eljárni. XI. Benedek 1304 februárjában már pontosan kijelölte az adószedő hatáskörét:

- Bonaiutus de Casentino pápai *collector* és *nuntius* a hatáskörébe tartozó területeken felmenthette az *excommunicatio* alól azokat, akik egyházi személyekkel szemben követtek el erőszakot³¹
- a fent említett ügyekben felmenthette azokat, akiket a hamis eskütelletel vádoltak meg³²
- nem kellett egy adott, hatáskörébe tartozó országban tartózkodnia ahhoz, hogy az ottani ügyekről döntsön; a döntést ugyanis akkor is meghozhatta, ha már továbbhaladt³³
- a II. lyoni zsinat rendelkezéseinek megfelelően jogában állt kiközösítéssel sújtani azokat, akik akadályozták munkájában³⁴
- átvételi elismervényt állíthatott ki azokról az összegekről, amelyeket átvett³⁵
- egyházi büntetéssel sújthatta azokat, akik nem voltak hajlandóak fizetni³⁶
- két arra alkalmasnak ítélt személynek közjegyzőséget adományozhatott³⁷

A tizedszedés eredménye

Bár korábban csak szórványadatok álltak a történészek rendelkezésére a Bonaiutus de Casentino által összegyűjtött adó mennyiségéről, a források több helyen is említnek konkrét összegeket. Legkorábbi adatunk az az 580 morva marka, amit II. Vencel (1278–1305) király elvett az olmützi tizedekből, kötelezván saját magát és fiát a pénz visszafizetésére. A XXII. János pápa idején keltezett oklevelekből azonban egyértelművé válik, hogy a visszatérítés nem történt meg: a pápa 1320-ban még Luxemburgi János királyt (1310–1346) is felszólította elődje „kölcsonének” megfizetésére.³⁸

1305 és 1307 között három olyan összegről van tudomásunk, amelyet Bonaiutus de Casentino szedett be, és különböző firenzei társaságoknál – vélhetően közvetítők által – helyezett letétbe. A fennhatósága alá tartozó német területekről (*in Alamanie partibus collecta*) 483 firenzei aranyforintot juttatott a Bardi-khoz;³⁹ a Cseh Királyságban végzett adószedés eredményeként ugyancsak 483 firenzei aranyforint került a Cerchi-khez,⁴⁰ 400 firenzei aranyforintot pedig a Spini-k vettek át.⁴¹

1308-ból pedig rendelkezésünkre áll egy igen kimerítő leírás, amely a Bonaiutus által a castellói püspöknél letétbe helyezett arany és ezüst mennyiségét (súlyát) részletezi.⁴²

³¹ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LIII, *Le registre de Benoit XI* 702. (1156. sz.)

³² 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LV, *Le registre de Benoit XI* 703. (1158. sz.)

³³ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LVI, *Le registre de Benoit XI* 703. (1159. sz.)

³⁴ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LVII, *Le registre de Benoit XI* 704. (1160. sz.)

³⁵ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LIV, *Le registre de Benoit XI* 702-703. (1157. sz.)

³⁶ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 208 v° LVIII, *Le registre de Benoit XI* 704-705. (1161. sz.)

³⁷ 1304. 02. 11: ASV Reg. Vat. 51, f. 209r° LXI, *Le registre de Benoit XI* 706. (1164. sz.)

³⁸ XXII. János 1320. 08. 23-ai bullája, ld. 10-cs lábjegyzet.

³⁹ 1306. 10. 25: ASV Reg. Vat. 53. f. 1b.

⁴⁰ 1307. 07. 11: ASV Reg. Vat. 54. f. 150a. cap. 25.

⁴¹ 1306. 10. 25: ASV Reg. Vat. 53. f. 2a.

⁴² 1308. 03. 26: MONVAT Pol. 31–32; CVH 1/1. Okmánytár 40–42. (52. sz.); AOKLT II. 148 (329. sz.).

1508 firenzei aranyforint a padovai püspök közvetítésével jutott el a kamarába.⁴³ A legnagyobb összeget azonban Bonaiutus valószínűleg személyesen fizette be az apostoli kamarába 1309 májusában, Avignonban. Ez 2840 és 1/2 firenzei aranyforintot tett ki.⁴⁴

Konklúzió

A források rendszerezése és elemzése alapján lehetőségünk nyílik megválaszolni az eddig függőben maradt, valamint a kutatás során felmerült újabb kérdésekre is. A beszédett adó mennyiségére vonatkozó új információk mellett mindenekelőtt Bonaiutus de Casentino itineráriumáról vonhatunk le következtetéseket, bár a forrásanyag koránt sem rajzol ki teljes és részletes útvonalat. Mivel 1305 májusában Vencel király Prágában állított ki oklevelet Bonaiutus számára, valószínűsíthetjük, hogy a tizedszedő második, 1304. februári kinevezését követően hamarosan útnak indult a pápai udvarból feladata végrehajtására. 1308 márciusában Velencében, 1309 májusában pedig már Avignonban tartózkodott. Így hozzávetőlegesen három-három és fél (legfeljebb négy) évre becsülhető a fennhatósága alá tartozó területeken eltöltött időintervallum. Ez – ha figyelembe vesszük a kinevező bullákban meghatározott terület nagyságát – nem tűnik hosszú időnek. Ennek alapján felmerülhet bennünk a kétely, hogy Bonaiutus valóban bejárta-e az összes országot, amelyben a tizedszedést el kellett végeznie. A Magyar Királyságban – ahogyan Fejérpataky is utalt rá – fennálló belpolitikai viszonyok⁴⁵ a szokásosnál is körülményesebbé tehettké az adószedés kivitelezését.⁴⁶ Emellett a Cseh Királyságban sem lehetett egyszerű a feladat elvégzése: a magyarországi trónigény érvényesítésére tett kísérletek költségeit tovább fokozta II. Vencel király 1304–1305 folyamán kibontakozó konfliktusa Ulászló lengyel herceggel; vagyis cseppet sem meglepő, hogy a Bonaiutus számára összegyűjtött tizedet kellett igénybe vennie. Továbbá a források nem térnek ki részletesen arra, hogy a beszédett pénz mely területről származott; a firenzei társaságoknál elhelyezett összegek esetében is csak általánosan fogalmaznak (*in partibus Alamanie, Boemie*). Mivel egyetlen Magyarországon keltezett forrás sem maradt fenn, véleményem szerint erősen kétséges, hogy Bonaiutus eljutott egyáltalán Magyarországra, vagy az adószedés kimutatható sikerrel járt volna a Magyar Királyság területén.

⁴³ 1317. 12. 07.: ASV Instr. Misc. 476.

⁴⁴ 1309. 05. 11.: ASV Cam. Ap. Intr. et ex. nr. 75 f. 2vo, MONVAT Pol. 31–32; KIRSCH 1894, 381. (hibásan 1309. 04. 08-ai dátummal) és AOKLT II. 279 (639. sz.).

⁴⁵ A korabeli Magyarország belpolitikai viszonyairól bővebben ZSOLDOS 2013. XI. Benedek minden bizonnyal ismerte a fennálló helyzetet, hiszen néhány évvel korábban VIII. Bonifác legátusaként személyesen járt az országban. KISS 2010, 101–113.

⁴⁶ A pápai adók behajtása gyakran ütközött a helyi klérus ellenállásába, sőt, nem egyszer az uralkodók nehezítették meg a *collectorok* munkáját. Ilyen esetre számtalan példa kínálkozik, így Angliában 1304-ben ld. LUNT 1913, 316–318 vagy Magyarországon 1317-ben ld. FRANKÓI 1901, 167.

Felhasznált források és szakirodalom

- AOKLT I-II. *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.* Főszerk. Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990–1992.
- ASV Cam. Ap. Coll. Archivium Segreto Vaticano. Camera Apostolica Collectoriae.
- ASV Cam. Ap. Intr. et ex. Archivium Segreto Vaticano. Camera Apostolica Introitus et exitus.
- ASV Instr. Misc. Archivium Segreto Vaticano. Instrumenta Miscellanea.
- ASV Reg. Vat. Archivium Segreto Vaticano. Registrum Vaticana.
- BARBICHE 1970 Barbiche, Bernard: Les « scriptores » de la chancellerie apostolique sous le pontificat de Boniface VIII (1295–1303). *Bibliothèque de l'école des chartes* 128/1. (1970) 115–187.
- CDM *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens.* VI (1307–1333). Szerk. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil. Brünn, 1854.
- CVH 1/1. Okmánytár *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája. A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelemmel ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak (cca 1214–1606).* Összegyűjtötte és kiadásra előkészítette: Dr. Artner Edgár. Közreadja: Szovák Kornél, Török József, Tusor Péter. (Collectanea Vaticana Hungariae. Class. 1. vol. 1.) Budapest–Róma, 2004.
- FAVIER 2002 Favier, Jean: Décimes. In: *Dictionnaire du Moyen Âge.* Szerk. Gauvard, Claude, Alain de Libera, Michel Zink. Paris, 2002. 393.
- FEJÉRPATAKY 1887 Fejérpataky László: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. Első közlemény. *Századok* 21 (1887/6) 493–517.
- FIGUEIRA 1983 Figucira, Robert C.: „The Classification of Medieval Papal Legates in the *Liber Extra*.” *Archivum Historiae Pontificiae* 21 (1983) 211–228.
- FRAKNÓI 1901 Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székekkel.* I. Budapest, 1901.
- FRUGONI 1956 Frugoni, Arsenio: „Il carne giubilare del "Magister Bonaiutus de Casentino". *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 68 (1956) 247–258.

- GOTTLOB 1892 Gottlob, Adolf: *Die päpstlichen Kreuzzugs-steuern des 13. Jahrhunderts*. Heiligenstadt, 1892.
- HAYE 2009 Haye, Thomas: *Päpste und Poeten: die mittelalterliche Kurie als Objekt und Förderer panegyrischer Dichtung*. Berlin, 2009.
- KINDLER 1891 Kindler, Emil: *Benedikt XI (1303–1304)*. Posen, 1891.
- KIRSCH 1894 Kirsch, Johann Peter: *Die päpstlichen Kollektoren in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts*. Paderborn, 1894.
- KISS 2010 Kiss, Gergely: Les légats pontificaux en Hongrie au temps des rois Angevins (1298–1311). In: *La diplomatie des États Angevins aux XIIIe et XIVe siècles*. Szerk. Zoltán Kordé et István Petrovics. Roma–Szeged, 2010.
- Le registre de Benoit XI* *Le registre de Benoit XI. Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux des Archives du Vatican*. Szerk. Ch. Grandjean. Paris, 1905.
- Les registres de Boniface VIII II–III.* *Les registres de Boniface VIII. Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux des Archives du Vatican*. Tomes II–III. Szerk. Georges Digard, Maurice Faucon, Antoine Thomas, Robert Fawtier. Paris, 1904–1921.
- LE ROUX 2010 Le Roux, Amandine: *Servir le pape. Le recrutement des collecteurs pontificaux dans le royaume de France et en Provence de la papauté d'Avignon à l'aube de la Renaissance (1316–1521)*. Vol. 1. Paris, 2010.
- LUNT 1913 Lunt, William Edward: „The Account of a Papal Collector in England in 1304.” *The English Historical Review* 28: 110 (1913) 313–321.
- Medieval Italy* *Medieval Italy: An Encyclopedia*. Ed.: Christopher Kleinhenz.
- MONVAT I/1. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár I/1. Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria*. Előszó: Ipolyi Arnold; bevezető: Fejérpataky László. Budapest, 1887.
- MONVAT Pol. *Monumenta Poloniae Vaticana I. Acta Camerae Apostolicae*, vol. I. 1207–1344. Szerk. Dr. Joannes Ptaśnik. Cracoviae, 1913.
- PETOLETTI 2001 Petoletti, Marco: „Il Divesiloquium di Bonaiuto da Casentino, poeta di curia ai tempi di Bonafacio VIII.” *Aevum* 75 (2001) 381–448.
- Regesta Bohemiae *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars III. (1311–1333). Opera Joseph Emler. Pragae, 1884.
- RPR *Regesta Pontificum Romanorum*. vol. II. Ed.: August Potthast. Berlin, 1874.

- RUESS 1912 Ruess, Karl: *Die rechtliche Stellung der päpstlichen Legaten bis Bonifaz VIII.* Paderborn, 1912.
- SCHUCHARD 2000 Schuchard, Christiane: *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter.* Tübingen, 2000.
- SCHWARZ 1972 Schwarz, Brigide: *Die Organisation kurialer Schreiberkollegien von ihrer Entstehung bis zum Mitte des 15. Jahrhunderts.* Tübingen, 1972.
- SZCZUR 2009 Szczur, Stanisław: Papal collectors and state power in Central Europe. In: *Central and Eastern Europe in the Middle Ages: A Cultural History.* Szerk. Piotr Góreski, Nancy van Deusen. London–New York, 2009. 125–146.
- VMH *Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia.* I. Ed.: Augustin Theiner. Romae, 1859.
- WOLF 1937 Wolf, Johannes: „Bonaiutus de Casentino, ein Dichter-Komponist um 1300.” *Acta Musicologica* 9 (1937/ 1/2) 1-5.
- ZSOLDOS 2013 Zsoldos Attila: „Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries.” *Hungarian Historical Review* 2. (2013/2) 211–242.

Bonaiutus de Casentino tizedszedői tevékenységéhez kapcsolódó források⁴⁷

	Dátum	Kiadás helye	Eredeti	Tartalom	Kiadás (regeszta vagy teljes szövegű)
1.	1301. 09. 16.	Anagnie	Reg. Vat. 50. fol. 131v. LXXXV.	VIII. Bonifác pápa a lyoni zsinaton elrendelt tized beszedésével megbízta Bonaintis de Casentino-t	Les registres de Boniface VIII. III. 317-320, nr. 4408. MONVAT Pol. 26-29 (33. sz.)
2.	1301. 09. 16.	Anagnie	Reg. Vat. 50. fol. 131 v°, ep. LXXXVI	VIII. Bonifác pápa megbízta Bonaiutus de Casentino-t a Lengyel Hercegségben Péterfílernek nevezett egyházi adó beszedésével	Les registres de Boniface VIII. III. 320, nr. 4409. MONVAT Pol. 25-26 (32. sz.)
3.	1301. 09. 17.	Anagnie	Reg. Vat. 50. fol. 131 v°, ep. LXXXVII	VIII. Bonifác pápa felszólítja Bonaiutus de Casentino-t, hogy az általa beszedett adókat a megnevezett kereskedőknek adja át, a collectorapidíját pedig 3 aranyfo-	Les registres de Boniface VIII. III. 321, nr. 4410. MONVAT Pol. 29. (34. sz.) VMH 386-387. (620. sz.) AOKLT I. 72. (71. sz.)

⁴⁷ A táblázatban *dőlt* betűtípussal jeleztem a magyar történeti szakirodalom számára eddig ismeretlen forrásokat. „O” jelzi azokat az eseteket, ahol az eredeti forrás nem maradt fenn, vagy a dokumentumról sem regeszta, sem kiadás nem készült idáig. „?”-et használtam akkor, ha egyelőre nem sikerült azonosítanom a kiadást/eredeti kéziratot, de az adat pótlását további kutatással elképzelhetőnek tartom.

				rintban határozza meg	
4.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51, n° 52, fol. 208r	XI. Benedek pápa felhívja káplánját és aquileiai kanonokot, Bonaiutus de Casentino-t, hogy, VIII. Bonifác pápa megbízásának eleget téve, a Magyar- és Cseh Királyságok, a Morva Őrgrófság és a Lengyel Hercegség területeire elinduljon és az egyházi tizedet és más egyházi adókat beszedje.	Les registres de Benoit XI. 700-702. nr. 1155. VMH. 412-413. AOKLT I. 278. (553.sz.) RPR nr. 25364.
5.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LIII	XI. Benedek felhatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy azokon a területeken, ahová a megbízatása szól, a kiközösítés alól felmentse azokat az egyháziakat és laikusokat, akik klerikusok és egyházi személyek ellen erőszakot követtek el.	Le registre de Benoit XI p. 702. 1156.
6.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LIV.	XI. Benedek felhatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy az általa beszédett összegekről elismervényt állítson ki.	Le registre de Benoit XI. 702-703. nr. 1157.
7.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LV.	XI. Benedek felhatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy az említett esetekben a bannis eskü vádjá alól felmentse azokat, akiket az igazság elhallgatásával vádoltak.	Le registre de Benoit XI. 703. nr. 1158.
8.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LVI.	XI. Benedek felhatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy az általa vizsgált cseh, magyar és lengyelországi ügyekről akkor is döntést hozzon, amikor már az érintett országból továbbhaladt.	Le registre de Benoit XI. 703. nr. 1159.

9.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LVII.	XI. Benedek felbatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy azon személyeket, akik munkáját akadályozzák, a II. Lyoni Zsinat rendelkezéseinek megfelelően egyházi fenyítéssel sújtsa.	Le registre de Benoit XI. 704. nr. 1160
10.	1304. 02.11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LVIII.	XI. Benedek felbatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy egyházi büntetéssel sújtsa azokat, akik az általa beszedendő adókat nem hajlandók megfizetni	Le registre de Benoit XI. 704-705. nr. 1161.
11.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 208 v° LIX:	XI. Benedek felszólítja a címzetteket, hogy munkájában segítség Bonaiutus de Casentino-t és számára securus conductus-t biztosítsanak.	Le registre de Benoit XI. 705. nr. 1162. AOKLT I. 278 (553a)
12.	1304. 02. 11.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 209r LXI.	XI. Benedek felbatalmazza Bonaiutus de Casentino-t, hogy két arra érdemesnek talált személynek közjegyzőséget adományozzon.	Le registre de Benoit XI. 706. nr. 1164
13.	1304. 02. 20.	Laterán	Reg. Vat. 51. fol. 218r CXXV.	XI. Benedek felszólítja Bonaiutus de Casentino-t, hogy a Magyar-, Csehországban, a Lengyel Hercegségben és Moráviában beszedett összegeket a megnevezett firenzei kereskedőknek adja át.	Le registre de Benoit XI. 1233. AOKLT I. 281 (561. sz. febr. 21-ei kelettel);
14.	1305. 05. 31.	Prága	o	Vencel király kötelezi saját magát és fiát arra, hogy december 25-ig visszaadja Bonaiutus de Casentino pápai collectornak a Szentföld felszabadítására beszedett olmtüzi tizedekből azon pénzösszeget, amelyet igénybe vett.	CDM 373. (11. sz.) AOKLT I. 357 (742. sz.)
15.	1306. 10. 25.	Bordeaux	Reg. Vat. 53, f. 1b	V. Kelemen levele a firenzei Bardi társasághoz, amelyben említi a Bonaiutus de Casentino által beszedett tized összegét.	?

16.	1306. 10. 25.	Bordeaux	Reg. Vat. 53, f. 2a	V. Kelemen levele a firenzei Spini társasághoz, amelyben említi a Bonaiutus de Casentino által beszédett tized összegét.	?
17.	1307. 07. 11.	Poitiers	Reg. Vat. 54, cap. 25, f. 150a	V. Kelemen levele a firenzei Cerci társasághoz, amelyben említi a Bonaiutus de Casentino által beszédett tized összegét.	?
18.	1308. 03. 26.	Velence	Instr. Misc. n. 426	Rambertus castellói püspök elismervénye a Bonaiuto de Casentino cseh-, magyar-, lengyel- és morvaországi pápai tizedszedőtől kapott összegről, amelyet a velencei dominikánusoknak adott át Bertrandus pápai kincstárnok 1308. febr. 3-án, Poitiers-ban kelt rendelkezése alapján.	MONVAT Pol. 31-32. CVH 1/1. Okmánytár 40-42. (52. sz.) AOKLT II. 148 (329. sz.)
19.	1309. 02. 28.	Prága	o	János prágai püspök, Bonaiutus de Casentino collector megbízásából elvégzett vizsgálat után kihirdeti, hogy a prágai Szt. Ferenc ispotályos testvérei tizedek fizetésére nem kötelezhetők.	Regesta Bohemiae 948. AOKLT II. 254 (580);
20.	1309. 05. 11.	Avignon	Intr. et ex. nr. 75 f.2v	Bonaiutus de Casentino kiküldetéséből visszatérve az apostoli kamarának 2840 és fél firenzei aranyat fizet.	MONVAT Pol. 31-32. KIRSCH 1894, 381 (hibásan 1309 ápr 08-ai dátummal) AOKLT II. 279 (639)
21.	1309. 06. 01.	Avignon	?	Bertrandus pápai kamarás a beszédett összeg átvétele után felmenti Bonaiutus de Casentino-t a Szentföld felszabadítására szolgáló tizeddel és a római egyház adóival kapcsolatos további kötelezettségek alól.	MONVAT Pol. 33-34. AOKLT II. 286. (657. sz.)

22.	1309. 08. 26.	Avignon	Instr Misc 476. ⁴⁸	1317. dec. 20-ai átirata annak az az Arnaldus pápai kamarás által kiállított elismervénynek, melyben tanúsítja, hogy a padovai püspök a kamara számára befizette azt az 1508 aranyforintot, amelyet a Bonaiutus de Casentino által beszédett tizedekből nála letétbe helyezetek	CVH 1/1. Okmánytár 43–45. (54. sz.)
23.	1312 04. 29.	Vienne	Reg. Vat. 59, cap. 492, f. 102b	V. Kelemen pápa rendelkezése az elbunytt Bonaiutus de Casentino tulajdonában lévő földekről.	?
24.	1317. 01. 25.	Avignon	?	XXII. János pápa kéri Luxemburgi János cseh királyt, hogy a Vencel király által Bonaiutus de Casentino-tól kölcsönvett tizedet adja vissza a pápa nuntiusának	CDM 85-87. (CXIII)
25.	1317. 07. 02.	Avignon	?	A Vencel cseh király által, Bonaiutus Casentino-tól elvett összegről kiállított kötelezvény átirata.	VMH 414. (660. sz.) AOKLT I (357-358: 72. sz.)
26.	1320. 08. 23.	Avignon	Reg. Vat. 70, ep. 142, de cur.	XXII. János pápa felszólítja Petrus Durantis embruni kanonokot, a Szentszék nunciusát, hogy János cseh királytól kérje vissza azt az összeget, amelyet Vencel király annak idején Bonaiutus de Casentino pápai collectortól kölcsönvett.	Lettres communes Jean XXII. 168. nr. 12225.

⁴⁸ Az Instr Misc 477. a 476-os számú dokumentum identikus másolata.

Abstract

A Forgotten Papal Tax Collector: Bonaiutus de Casentino

The results of the papal tax collections carried out in the Hungarian Kingdom in the first half of the 14th century are known in details, as the account books of the collectors were preserved in the Vatican Archives. The sources connected to the work of Rufinus de Cibinio, Raymundus de Bonofato, Jacobus Berengarii, Jacobus de Lengres, Galhardus de Carceribus and Petrus Gervasii were published in the series *Monumenta Vaticana* at the end of the 19th century. Hungarian historians mostly concentrated on the tax collection between 1332 and 1337, however, numerous aspects of the collection have remained obscure. A good example would be the commission of Bonaiutus de Casentino, papal *scriptor* and canon of Aquileia sent by Boniface VIII to Hungary, Bohemia, Poland and Moravia in 1301 to collect the tithe imposed by the Second Council of Lyon. Although his name is mentioned by some of the Hungarian historical works, and the registers of a few sources referring to him were published in the first and second volumes of the *Anjou-kori Oklevéltár*, his work as a tax collector has not been examined yet in depth. The aim of this paper is to systematise and analyse the unknown or less examined sources of the tax collection and place it in the career of Bonaiutus de Casentino.